

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA BELSŐ HIERARCHIÁJA

/egy mezőhegyesi vizsgálat következtetései/

Egy barátom mesélte el azt az esetet, amikor hazánkban tanuló chilei diákok felhívták a figyelmét arra, hogy Magyarországon az emberek társas kapcsolatait egy bizonyos "kasztosodás" jellemzi. Értették ezen azt, hogy a munkások munkásokkal, az értelmiségiek értelmiségiekkel, ezen belül is pl. a tanárok főként tanárokkal, a vezetők vezetőkkel barátkoznak leginkább. Számukra ez a jelenség azért volt különös, mert sem hazájukban, sem más országokban nem találták ennyire erősnek és jellemzőnek.

Ha ez így volna, társadalmunk rendkívül statikus, rugalmatlan és főleg zárt volna. Ez pedig azt jelentené, hogy nem jön létre kapcsolat a társadalom különböző rétegei között, a "kasztoknak" csak a rájuk jellemző szubkulturájuk alakul ki; az információk terjedése elakad és az egyes "kasztokra" kiválasztódik; az információk továbbítását csak a tömegkommunikációs eszközök végzik, amelyek személytelenné teszik a társadalmi kapcsolatokat. Ha ez így volna, fokozatosan feszültségek érlelődnének a különböző "kasztok" között. Az efféle feszültségek levezetésének pedig számtalan ijesztő formája lehet.

Fontos tehát felfigyelnünk interperszonális kapcsolataink mechanizmusaira. Társadalmunk egészéről nehéz keresztmetszetet adni, viszont az általános iskolában, kialakuló kapcsolatokról, amely a társadalomaltóságára arányosan képviselteti magát, kiindulásként levonhatunk bizonyos következtetéseket. A már egy évtizedes hazai iskolaszociológiai szakirodalom feltárta azt, hogy az iskolában megjelenő, objektív, iskolán kívüli gyökerekre visszavezethető társadalmi egyenlőtlenségeket az iskola nem tudja csökkenteni, sőt az utóbbi időben még növeli is. Ezek a társadalmi hátrányok, amelyeknek legfőbb összetevői a származás és a lakóhely, az iskolában kulturális természetűek, onnan kikerülve ismét társadalmi természetűek lesznek. /Lásd: Ferge Zsuzsa: A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés in: Ferge: Társadalompolitikai tanulmányok/ A legújabb kutatások pedig kimutatták azt is, hogy ezek az objektív hátrányok világosan tagolt hierarchiát alakítanak ki az iskolában a gyerekek között. /Ladányi János - Csanádi Gábor: Szelekció az általános iskolában. Magvető, 1983./ Sok problémát okoz az is, hogy mindez a kezdődő demokratizálási törekvésekkel egyidejűleg jelentkezik.

Vajon ezek az objektív hátrányok meghatározzák-e a gyerekek szocializációs kapcsolatait; vagy pedig függetlenek tőlük?

A mezőhegyesi iskolában két éve kezdtem megfigyeléseimet. A községben csak egy iskola van, így az egész településről könnyen alkothattam képet. A továbbtanulási statisztikákból kiderült, hogy évente csak nagyon kevesen kerülnek el más városba, ugyanakkor a községbe csak az értelmiségiek kis része kerül más településről. A községi viszonyok így zártnak mondhatók. Felméréseimet az iskolában megjelenő társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatával kezdtem. Számításaim szerint a szülők foglalkozása és a településszerkezetből adódó lakóhelykülönbség /a belterület és a külterületi majorságok különbségei/ erősen meghatározzák a tanulmányi eredményt. Az így kialakult hierarchiát az jellemzi, hogy pl. a tagozatos osztályba járó belterületiek azok, akik a legkedvezőbb helyzetben vannak az iskolai siker tekintetében, míg a diáktthonos osztályba járó bejáró tanulók helyzete a leghátrányosabb. A tagozatos

osztályok 49%-a a belterület kvalifikált szakmunkáscsaládjainak gyerekeiből áll, és ezekbe jár a szellemi foglalkozású családok gyerekei-felső tagozatos gyerekeinek a fele. A diákotthonos osztályokba pedig zömmel a külterületi kvalifikálatlan rétegek gyerekei kerülnek /63%/. Ez a réteg a tagozatos osztályokban csak 28%-os arányt képvisel.

Vajon a szocializációs kapcsolatok mutatnak-e korrelációt ezekkel a társadalmi gyökerű egyenlőtlenségekkel? A számításaim egyértelműen azt mutatják, hogy igen. Szociometriai felméréseket végeztem a felső tagozat két évfolyamában. Ez a módszer alkalmas arra, hogy kimutassa az osztályok egészének légkörét és benne az egyes gyerekek pozícióját. Az előbbi tekintve az a meghökkentő eredmény született, hogy az egyes osztályokban alapvetően konformista légkör uralkodik. Ez persze önmagában még jelenthet egészséges beállítódást is, hiszen a társadalmi életben vannak olyan konvencionális értékek, amelyeket utánczás révén lehet lehet elsajátítani. Az a tény azonban, hogy a 7. és a 8. osztályban is kialakul konformista csoportlégkör, mindenképpen kórosnak mondható, és azt jelzi, hogy a gyerekek rokonszenvi választásaikban is a közvéleményhez igazodnak. Mintha személyes választásaikban egy előíráshoz idomulnának: azokat kell barátnak választani, akiket az osztály egésze bizonyos funkciók betöltésére alkalmasnak mond.

De hogyan alakul ki az osztály egészének véleménye? A szociometriai hálóból kitűnik, hogy az osztályok egymástól elszigetelt klikkekre /"kasztyókra"/ tagolódnak. Ezek között nincs olyan kommunikációs lánc, amely az információt továbbíthatná. Így nem jön létre az osztályon belül olyan központ sem, amelynek közvéleményalakító szerepe lehetne. Így nő meg a kívülről jövő véleményformálás esélye, és a tanárok, mint a gyerekek egyetlen, kívülről jövő közös kapcsolata, döntően meghatározhatják az osztályok, és így az egész iskola közvéleményét. A tanárok hatalmi funkciójuk révén úgy irányítanak - hatalmi, hiszen osztályoznak - hogy a bizonytalan belső egyenlőtlen kapcsolatrendszerüket tanulmányi szelekcióval határozottan tovább erősítik, és az ő valós, vagy vélt elvárásaikhoz való igazodás jelenti a tulajdonképpeni iskolai sikert.

A lapos pedagógiai eszközökkel szelektáló tanári kar ily módon azokat teszi meg jó tanulóknak, akik hamarabb felelnek meg az iskola által támasztott követelményeknek: objektív oldalról azokat, akik családjukból olyan indíttatást hoztak magukkal, amelyek az alkalmazkodást megkönnyíti számukra, s az iskolai előmenetel családon belül is rangot jelent, szubjektív oldalról pedig azokat, akik hamarabb eleget tesznek az elvárásoknak, amelyek főleg magatartási követelmények. Ez utóbbit bizonyíthatja az, ha közelebbről megvizsgáljuk a nemek közötti tanulmányi különbségeket. Azt tapasztalhatjuk, hogy a lányok tanulmányi eredménye minden osztályban jobb a fiukénál. Feltételezhető tehát az, hogy a lányok valamilyen ok miatt könnyebben tudnak alkalmazkodni az iskolai normákhoz. Sőt, a lányok szerepe annyira erős, hogy az a normál osztály, ahol jóval több lány van, mint fiú, még a tagozatos osztály tanulmányi eredményét is fölülmúlja. A lányoknak a nemi szerepre való szocializációjuk során alakul ki a fiukétól eltérő magatartásuk, amelyet az iskola egyuttal magatartási normának tüntet fel.

Ezekben a konformista csoportokban kik lesznek a hangadók, kik lesznek a "legjelentősebb" gyerekek? Jelentős személyiségnek szociálpszicho-

lógiai szempontból az mondható, aki valamilyen ok miatt sokat szerepel társai tudatában, tehát sokat választják. Bizonyos műveletekkel minden osztályban meghatározhatók akár a pozitív, akár a negatív jelentőségű gyerekek. A pozitív jelentőségűek általában lányok, míg a negatív jelentőségűek nagy része magányos, tehát az osztályon belül nem tartozik egyetlen klikkhez sem, minden csoport elutasítja magától. A pozitív jelentőségűek tanulmányi eredménye 4,5 körül, míg a negatív jelentőségűeké 2,5 körül mozog. Mindezekből látszik, hogy a pozitív jelentőségűek általában lényegesen magasabb sikerszintet. A "jó tanuló" kategória helyettesít minden más értéket és azonosítja mind a tanárok, mind a gyerekek a jó szervező, a jó funkcionárius, a népszerű kategóriákkal.

A szociometriai hálóból az is leolvasható, hogy ezek a pozitív jelentőségű gyerekek általában egy klikkben tömörülnek, és mindenkor elkülönülnek a negatív jelentőségűektől.

Megállapítható, hogy a társas kapcsolatokat az iskolában az iskolai siker rendezi, ami viszont nem azonos a "tudással", hanem egy sor objektív és szubjektív elem határozza meg. Városiasabb környezetben valószínűleg más eredményt kapnánk, mint egy olyan községben, ahol nincs iskola. A további kérdés pedig az, hogy ezekből a kisiskolás korra jellemző konformista tulajdonságokból az iskola befejezése után milyen fogyatékosságok maradnak meg. Sikerül-e kinőni belőlük, vagy egy infantilizálódási folyamat veszi kezdetét?

Ne felejtsük el azonban, hogy ezeket a problémákat a demokratizálódás hozta felszínre, és egy részük annak következménye. Ennek ellenére a megoldás mégis az, hogy az autonóm demokratikus iskola vegye át fokozatosan a kényelmes pedagógiai eszközökkel szelektáló "apatikus" iskolák helyét.

Várszegi Tibor

...SEMMENT A REFORMRÓL...

Savary petit /Kevés vagy, Savary/ - hirdették még a nyáron a Sorbonne homlokzatán hatalmas piros betűk. A francia felsőoktatásért felelős minisztert becsmérő felirat azokban a napokban kerülhetett "mél-tó" helyére, amikor az egyetemi reformot tárgyalta a Nemzetgyűlés. A párizsi utcákon a diákok tüntettek, a rendőrség pedig beavatkozott. Jeleül annak, hogy a legrégibb polgári demokráciák sem mentesek a konfliktusok nem-megoldásának utcai eszközeitől.

+

A nem-megoldás nem egyenlő valamilyen probléma megoldásának elmulasztásával. S nemcsak azért, mert a problémák a maguk teljességében általában nehezen megoldhatók, s inkább meghaladhatók, újabb ellentmondásokba átfejlészthetők. További kifejtés helyett essen inkább szó arról az alkalomról, amikor mindez fölvetődött bennem: a gödöllői Diákszemélyrekről.

Ez a november 4. és 6. között lezajlott tanácskozás, melyen a magyar felsőoktatási intézmények diák-képviselői vettek részt, megvitatta a felsőoktatás átalakításának programját tartalmazó ún. "kék füzet"-et. Az anyagot Köpeczi Béla kulturális miniszter megnyitó beszédében így jellemezte: "Nem reformról van szó, hanem fejlesztésről, amely tekintetbe veszi az eddigi eredményeket, folyamatos változtatásokat irányoz elő és megteremt az ehhez szükséges tartalmi, szervezeti és gazdasági feltételeket...reálisan megalapozott fejlesztésről van szó..." Ugyanakkor ő mondta el azt is, hogy nem létezik olyan népgazdasági terv, amely a fejlesztés koncepciójával azonos időszakra /tehát 2000-ig/ tervezne, és azt, hogy e koncepció gazdasági oldalának tervezése csak a jelenlegi ötéves tervidőszakra volt lehetséges.

Mint a "kék füzet"-ből és a miniszteri beszédből kitűnt, csak 1990